

doveden u pitanje. Unutar pomenutih odrednica javnog neprijatelja, u ideologiji SKJ izjednačavani su nacionalizmi, tj. nastojalo se da se u svakom trenutku proglaše pođednako opasnim. U političkom pogledu, ovo nastojanje, kod politički manje upućenih slojeva, nije podsticalo dezintegrativna raspoloženja, iako je šire gledano svedočilo o nesposobnosti vladajuće partije da u ideologiji diferenciranije prizna društvene protivurečnosti. U misli o fašizmu, po prirodi stvari, bio je prisutan nesklad između saznanje i društvenointegrativne uloge. S obzirom da su društvene nauke bile pod ideološkom prismotrom ponajviše republičkih nadzornih partijskih službi, to je u njima dugo bilo nemoguće izneti diferenciranu ocenu o različitoj snazi i usmerenosti domaćih fašističkih isključivosti. Dugo su ustaše izjednačavane sa četnicima, a svi kvislinzi su u pođednako meri važili za izdajnike. Balansiranje nacionalizama podsticalo je latentnu napetost između republičkih vrhova i nacionalnih intelektualaca, a raspoloženja su po zakonu spojenih sudova odmah aktivirala i netrpeljivosti nezadovoljnog javnog mnjenja. Napetosti su se neobično jasno ispoljile sredinom 1980-ih, kada je sa perestrojkom oslabio ideološki protisak i u ostalim evropskim socijalističkim režimima. Treba dodati da je antifašizam u socijalizmu imao važnu ideološku ulogu u imunizaciji režima od kritike. Ratne antifašističke zasluge pravdale su mirnodopske propuste. Antifašizam je bio kruna svih oslobodilačkih ratova i središnji sadržaj oslobodilačke kulture sećanja. Oslanjao se na dualističku viziju rata sa odveć kruto suprotstavljenim pozitivnim i negativnim junacima. Ipak je klasna nadetnička vizija rata ublažavala etničke sukobe, a dekretirano sećanje preko bratstva-jedinstva dugo je kosmopolitizovalo trusni prostor. Antifašizam je pravdao vlast komunista, ali i međunacionalnu trpeljivost. Međutim, svaka ideološka prenatlaženost stvara zasićenost i otpor. Erozija je počela kada je otpor postao nekažnjiv. Prvi nagoveštaj erozije antifašizma u Jugoslaviji bio je protivrečni spoj nacionalizma i levice još krajem 1980-ih. U ovoj fazi antifašizam se nije izgubio premda mu je izmenjen sadržaj. Postao je suvišan tek u drugoj fazi konverzije posle pada Milosevića kada je odmah normalizovan etnokratski liberalizam, preko spoja nacionalizma i liberalnog antitotalitarizma u obrascu "demokratskog nacionalizma".

Još je otvoreni sukob republičkih elita, koji je godinu dana nakon višepartijskih izbora 1991. prešao u građanski rat, samo brutalno obelodanio istrošenost jednopartijskih obrazaca integracije višenacionalne države u poslehladnoratovskom svetu. Razumljivo je što se ni republički separatizmi, a niti potonji državni secesionizmi nisu mogli kostimirati otvorenim iracionalnim fašističkim opravdanjem, premda su neki, čak osnovni, sadržaji preuzeti iz fašističkog arsenala (romantiziranje šovinizma veličanjem nacionalne prošlosti, etničko čišćenje prostora, paravojni šovinistički odredi, osuda anacionalnih grupa i sl.). Spski fašizam primio je imperijalno unitarni, a svi ostali fašizmi secesionistički oblik. Ipak, bi bilo pogrešno ideologiju hrvatskog i slovenačkog secesionizma objašnjavati isključivo njihovom manje ili više razvijenom fašističkom prethodnicom. Međutim, nekontrolisani rat, nastao iz sukoba krutih centralističkih i secesionističkih nastojanja, pokazao je da su sadržaji fašističke ideologije bili pogodniji za pravdanje secesionizma nego centralizma. U praksi, međutim, fašistoidno etničko čišćenje prostora bilo je u BiH i Hrvatskoj pođednako prisutno na svim stranama.